

DİLÇİLİK ЯЗЫКОЗНАНИЕ LINGUISTICS

XHEMILE ABDIU (Arnavutluk)*

ARNAVUTÇA SÖZLÜKLERİNDE EŞANLAMLI SÖZCÜK OLARAK KULLANILAN TÜRKÇEDEN GELEN SÖZCÜKLERİN OLUMLU VE OLUMSUZ ÇAĞRIŞIMLARI ÜZERİNE

Özet

Bilindiği gibi her dilde eşanlamlı sözcükler bulunmakta, fakat bunlar birbirinin eşi olmayıp sadece yakın anlamda gelen sözcük niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda bir dil yazı dili olarak ne ölçüde işlenir, ne kadar ürün verirse, yeni soyut ve somut kavramların sayısı da artacağı için, o dilde eşanlamlılarının sayısı da artar. Türkçenin eşanlamlılar açısından çok zengin bir dil olduğu bilinmektedir. Eşanlamlı sözcüklerin aralarında ince ayırmaları ve her birinin ayrı kullanım alanları vardır.

Bilindiği gibi değişik etkenler diller arasında sözvarlığı açısından alışverişlere vesile olmuştur. Türkçe, Balkan dillerini etkilemiştir. En başta sözcükler olmak üzere, tarihsel ilişkilerinden dolayı birtakım fonetik ve morfolojik öğeler Türkçeden Arnavutçaya geçmiştir. Bu Türkçe unsurlar Osmanlı İmparatorluğu döneminde Arnavutçaya girmiştir. Türkçe aracılığıyla Arapça ve Farsça sözcükler de Arnavutçaya girmiştir.

Türkler Balkanlara yeni bir kültür getirdiler. Bu yeni kültür ve yaşama tarzi ile birlikte yeni kavramlar da ortaya çıktı. Bu yüzden yeni kavramlar, birtakım dil göstergeleri ile birlikte Arnavutça ve diğer Balkan dillerine girdi. Zamanla, bu alıntı sözcükler, yeni iç semantik gelişmeleri ve çağrımları geliştirdi. Bu alıntı sözcükler Arnavutçanın söz dağarcığını zenginleştirdi ve aynı zamanda çok zengin bir eşanlamlı sözcük dizgesini oluşturdu. Birçok Türkçe alıntı sözcük Arnavutça deyim ve atasözlerinde yer almaktadır. Türkçe alıntı sözcükler ile ilgili birçok çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmamızın amacı Arnavutça sözlüklerde, özellikle “Arnavutça Eşanlamlılar Sözlüğü”nde, eşanlamlı sözcük olarak kullanılan Türkçeden gelen sözcüklerin olumlu ve olumsuz çağrımlarının analizi olacaktır. Bilindiği gibi bu alıntı sözcüklerde yeni iç semantik gelişmeler tespit edilmektedir. Bu alıntı sözcükler Arnavutçada olumlu, olumsuz ve nötr çağrımlarda kullanılmaktadır. Bu sözcüklerin olumlu ve olumsuz çağrımları üzerine duracağiz. Arnavutça Eşanlamlılar Sözlüğüne dayanarak bu sözcüklerin olumlu ve olumsuz çağrımları arasında oranını tespit etmeye çalışacağız. Türkçe ve Arnavutça Sözlüklerden bir tarama yapacağız. Bu eşanlamlı sözcüklerin çağrımları incelerken Türkçe ve Arnavutça Sözlüklerden ve literatürden örnekler getirmeye çalışacağız.

Anahtar kelime: *anlam, cağırışım, olumlu, olumsuz, nötr.*

* Arnavutluk, Tiran Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi Türkoloji Bölümü, Doç.Dr.. E-posta: abxh_1@yahoo.it

Bilindiği gibi her dilde eşanlamlı sözcükler bulunmakta, fakat bunlar birbirinin eşi olmayıp sadece yakın anlamda gelen sözcük niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda bir dil yazı dili olarak ne ölçüde işlenir, ne kadar ürün verirse, yeni soyut ve somut kavramların sayısı da artacağı için, o dilde eşanlamlıların sayısı da artar. Türkçenin eşanlamlılar açısından çok zengin bir dil olduğu bilinmektedir. Eşanlamlı sözcüklerin aralarında ince ayırmaları ve her birinin ayrı kullanım alanları vardır.

Bilindiği gibi değişik etkenler diller arasında sözvarlığı açısından alışverişle-re vesile olmuştur. Türkçe, Balkan dillerini etkilemiştir. En başta sözcükler olmak üzere, tarihsel ilişkilerinden dolayı birtakım fonetik ve morfolojik öğeler Türkçeden Arnavutçaya geçmiştir. Bu Türkçe unsurlar Osmanlı İmparatorluğu döneminde Arnavutçaya girmiştir. Türkçe aracılığıyla Arapça ve Farsça sözcükler de Arnavutçaya girmiştir.

Türkler Balkanlara yeni bir kültür getirdiler. Bu yeni kültür ve yaşama tarzı ile birlikte yeni kavramlar da ortaya çıktı. Bu yüzden yeni kavramlar, birtakım dil göstergeleri ile birlikte Arnavutça ve diğer Balkan dillerine girdi. Zamanla, bu alıntı sözcükler, yeni iç semantik gelişmeleri ve çağrımları geliştirdi. Bu alıntı sözcükler Arnavutçanın söz dağarcığını zenginleştirdi ve aynı zamanda çok zengin bir eşanlamlı sözcük dizgesini oluşturdu. Birçok Türkçe alıntı sözcük Arnavutça de-yim ve atasözlerinde yer almaktadır. Türkçe alıntı sözcükler ile ilgili birçok çalışmalar yapılmıştır.

Türkçe sözcükleri Arnavutça Sözlüğünde çok önemli bir tabaka oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, Türkçe sözcükleri bütün Balkan dilleri etkiledi. Osmanlı İmparatorluğu egemenliği sırasında Arnavutça, Bulgarca, Sırpça, Hırvatça, Romence, Yunanca gibi birçok Balkan dilinde Türkçe sözcükler bulunmaktadır. Türkçe sözcükler ile ilgili dilbilimsel çalışmalarda kullanılan "Superstratum" teriminin etkisi, Doğu'nun maddi ve manevi kültürün unsurları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi ve ordusunun kavramları, Doğu'nun bilim ve sanat terimleri ile başlıdı ve bu halkların günlük yaşamına kadar yayıldı. Birçok Balkan dilinin bir parçası haline dönüştürülen bu sözcük tabakasını gerçege bağlamak için Skok (Restes, 1934). 'oryantal kentleşme' ya da 'Doğu tabanlı Balkan kentleşme' terimi seçilmiştir.

Dilbilimciler tarafından diğer Balkan dillerinde olduğu gibi Türkçenin Arnavutçaya etkisi bazı yönleriyle görülmektedir Desnikaja'nın da belirttiği gibi "*Arnavut dilinde Türkçe etkisi sorununun çeşitli yönleri vardır. Balkan dillerinin tarihsel leksikolojisi açısından, özellikle tarihsel-kültürel yönü ve yapışal-gramer yönünden büyük ilgi göstermeye, bunun dışında, üslup (stalistik) yönü de ilgiye değer. Türkçe sözcüklerin çağdaş dilin konuşma üsluplarının sisteminde rolünün saptanması. Bu konunun çalışılması Arnavut edebiyatı ve dilinin durumu ve onun geliştirmek için yollarını anlamak açısından önemlidir.*" (Desnickaja, 1963).

Zamanla Türkçe sözcükler iç semantik gelişmelere uğramıştır, fakat Türkçe-de aynı sözcükler için aynı semantik gelişmelerin olduğunu söyleyemeyiz. Arnavutçada Türkçe kökenli sözcüklerin semantik gelişmeleri genellikle bu sözcüklerin ilk anlamı koruduğunu göstermiş ve sözcüklerin diğer anlamları sonradan gelişmiştir. Bu sözcüklerde gözlenen genel özellik onların konuşma söylemine ait

olmasıdır. Semantik gelişmeler bu sözcüklerin yeni anlam yaratılmasında gözlemlenmektedir (Samara, 1995:1-4). Bu sözcükler Arnavutçanın söz dağarcığını ve eş anlamlı sistemini zenginleştirmiştir, ayrıca deyimler sisteminde de yer almıştır.

Söz dağarcığı ve deyim, konuşma ve stilistik bakımından çok hassastır. Bu alt dizgelerin unsurları, konuşma ve stilistik özellikleri çok çabuk bir şekilde kazanılır ve bu özellikleri daha çabuk ve açıkça göstermektedir. Bu, dil söz dağarcığı ve özel sözcüklerde görülmektedir. Örn. *batakçi*, *budallallék*, *dyfek*, *halldup*, *maskarallék*, *matrapaz*, *mehjane*, *pazarllék*, *qelepir*, *sebep*, *surrat*, *torollak*, *xhambaz yxhym*, *zallahi*, *zullum*¹ gibi Türkçe alıntıları nötr degillerdir, onlarda kötüleştirici, alaylı, hor görme gibi anlamsal nüanslar görülür. Bazı Türkçe alıntılar tarihsel sözcükler olarak kaldıkları için Türkçede taşıdıkları temel anımları ile kullanılır. Örn. *aga*, *asqer*, *bej*, *çiflik*, *kadi*, *pasha*, *raja*, *vergji*, *vilajet*, *xhelep*, *zabit* v.s. Bunlar daha çok Osmanlı dönemini açıklayan tarih kitaplarında görülmektedir (Thomai, 2006:290).

Türkçe alıntılar Arnavutçada daha güçlü stilistik renklendirme kazanmıştır. Özel birimler için değil ama sözcük grupları için bundan bahsetmek mümkündür. Bu özelliği kazanmış olan Türkçe alıntılar, stilistik zıt anlam olarak nötr sözcüklere karşı opozisyon gibi bulunmaktadır. Bu durum hala bugünkülerde bu sözcüklerin kullanımını açıklamaktadır. Mizahlı yazınlarda stilistik renklendirmeyi taşıyan Türkçe alıntılar geri kalmış, tutucu bir kişinin konuşmasında kullanılmaktalar (Thomai, 2006:291). Eski sözcüklerin kullanımı, lehçe ve bölgesel sözcüklerin kullanımı, gündelik hayatı kullanılan sözcükler ya da bir konuşma tarzının bazı sözcüklerin stilistik fonksiyonunda kullanımı, konuşma ya da dilin üslubunun özelliği. Eşanlımlı sözcüklerin arasında bir türlü zıt anımlılık, bir stilistik opozisyonu oluşturmaktadır. Örn. *bisede* < > *muhabet*, *ffale* < > *llafe*, *fytyre* < > *surrat*, *pushke* < > *dyfek*, *treg* < > *pazar*, *tregti* < > *pazarlek*.

Desnickaja, “*rast*, *çift*” gibi nötr olmayı başarabilen bazı özel sözcüklerden bahsetmektedir. Bu sözcükler artık konuşma tarzına ait olarak algılanmamaktadır. Fakat Profesor Samara *tavan* ve *dysheme* (zemin) konotatif anlamı taşımayan ve *çmim tavan* (maksimum fiyatı) ve *çmim dysheme* (minimum fiyatı) tamlama içerisinde başka anımları gösteren bazı Türkçe sözcükleri vurgulamaktadır (Samara, 1995:1-4). *Dhomë* e Tregtisë (*Ticaret Odası*) tamlaması, Arnavutça idari dilde kullanılan *odë-dhomë* tipin eş anımlı çiftinin var olduğundan bahsedebiliriz, fakat Kosova'da aynı idari dilde (administratif dilinde) onun kadar uygun eş anımlısı *Oda e Tregtisë* (*Ticaret Odası*) tamlaması kullanılmaktadır.

Başka bir örnek *saat* ve onun eşanlımlı sözcüğü *orë*. Bir Arnavut dilciye göre *saat* sözcüğü konuşma dilinde çok iyi yerleştirilmiştir. Arnavutça Sözlükte *saat* sözcüğünün konuşma dilinde kullanıldığı yazılmaktaydı ve bu sözcük konuşma dilinin stilemleri arasında yer almaktaydı. Örn. *në orën dy* (nötr anlamı) ve *saat* sözcüğü kullanarak *sahati më dy* ya da *më dy sahati* (*saat ikide*) kullanımları vardır. İki sözcük sadece konuşma dilinin kalıplarında aynı şekilde kullanılır.

¹ Bu sözcüklerde fonetik değişiklikler görülmektedir. Arnavutçada bulunduğu gibi yazılmıştır.

maktadır. Örn. *eci dy orë, eci dy sahat* (*iki saat yürüyorum*), *u vonua një orë / u vonua një sahat* (*bir saat gecikti*), *me dy orë nate / me dy sahat nate* (*iki saat*), *s'i ka ardhur ora / s'i ka ardhur sahati* (*zamani gelmemiştir*). Fakat terminoloji *saat* sözcüğü dışlamaktadır. Örn. *ora e mesimit* (*ders saati*), *ora lokale* (*bölgesel saati*), *orë akademike* (*akademik saati*), *ora astrologjike* (*astrolojik saati*). Zaman dilimi anlamında *saat* sözcüğünün morfolojik şeklini gösterebilmek için çoğul eki kullanılmaktadır. Eğer çoğul kullanımı gerekiyorsa *saat* sözcüğü eşanlamlı olarak kullanılmayacaktır. Örn. *orët e vona, disa orë të këndshme, i ka orët e numëruar, iu gjend në orët e vështira*. Bu sözcük grupları, edebi dilde kullanılan sözcük gruplarıdır, konuşma dilinde kullanılmamaktadır. Bu iki eşanlamlı sözcüklerin anlam farklılıklarını belirtmesinin birinci nedeni, Türkçe alıntısı olması, ikinci neden ise tarihsel ve kültürel nedenidir (Llosi, 2005:30-31).

Arnavutça Eşanlamlılar Sözlüğünden alınan bazı örnekler üzerine durmak istiyoruz. Bunu yapabilmek için iki sözlük kullanmaya çalıştık. Jani Thomai, Miço Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, *Fjalor Sinonimik i Gjuhës Shqipe* (2005) ve Ali Dhrimo, Edmond Tupja, Eshref Ymeri, *Fjalor Sinonimik i Gjuhës Shqipe, Botim i Rivështruar* (2007).

Sözcüğün ilk ve temel anlamına çekirdek anlam denir ve bu ilk anlam ya da temel anlamdır. Bir çekirdek anlamın çevresinde yeni anlam halkalarının oluşması, dildeki bir gereksinim sonucudur. Doğal olarak karşılaşlığı yeni kavramları adlandırmak ister. Bilindiği gibi bu adlandırmının üç yolu vardır: 1. Sözcük dışalımı (yabancı sözcük kullanımı) 2. Biçimsel yoldan sözcük türetme, 3. Dilde var olan bir sözcüğe yeni anlam yüklemesi (anlamsal türetme). Son seçenek dilde doğal çokanlamlılık, dolayısıyla yan anlam olgusunu gündeme getirir (Bilgin, 2003:31).

Türkçeden Arnavutçaya giren sözcüklerin bir kısmı zamanla mecaz anlam bakımından ve özel stilistik (bicembilgisel) değişikliklere uğramıştır ve bu sözcükler değişmeceli yan anlamları geliştirmişlerdir. Bu sözcüklerde birinci anlam ko-runmasına rağmen tekrar yenibicembilgisel renklendirmeler kazanmış ve geliştirmiştir. Bu yeni renklendirme ve nüansları bahsettiğimiz sözcüklerin canlanmalarını ve kullanılmalarını sağlamıştır. Böylece **sözcük-kavram-anlam** üçlüsünde anlama yönelik yeni nüans ve çağrımlar görülmektedir. Dikkat edilecek olursa bu sözcükler tek başına kullanıldıklarında akla ilk gelen anlamıyla verilir. Bu gerçek anlamıdır. Dilsel deneyimimiz, bu sözcüklerin, bağlam içinde, ilk anlamlarının yanında yeni anlamlar, nüans ve çağrımlarla kullanılabilceğini görmektedir. Böylece bu sözcüklerin anlam kapmasının çoğalmasını, o sözcüklerin yan anlamlar kazanması demektir. Yan anlamlar karşıladıkları kavramı adlandırırken üstlendikleri anlamsal görevin sürekli ya da geçici olması açısından iki öbekte incelenir. 1. Değişmecesiz yan anlam, 2. Değişmeceli yan anlam (mecaç anlam). Biz bu ikinci anlam üzerinde durmaya çalışacağız.

Bu durum daha çok çeviri yaparken görülmektedir. Özellikle edebi metinleri çevirdiğimizde bu bahsettiğimiz sözcüklerin önemli bir yer aldıklarını biliyoruz.

Arnavutçada bu grubun büyük bir kısmının isimler olduğunu bilinmektedir. Fakat bu alıntıların bir bölümü iki dilde de isim ve sıfat olarak gösterilir. Bu gru-

bun bir kısmının üzerinde durmak istiyoruz. Bu sözcükler Türkçede ve Arnavutça-da isim ve sıfat olarak kullanılmaktadır. Bu durumda aynı sözcükler belli bir özel-liği taşıyan kişiyi adlandırmaktadır ve aynı zamanda bu niteliği de vermektedir. Türkçe sözlükte yapılan açıklamalara dayanarak bu alıntıların bir bölümü sıfat gö-revinde olduğu görülmektedir, fakat Arnavutçada sadece sıfat olarak görünmez, aynı zamanda isim olarak kullanımları da vardır. Bu çeviri sırasında ortaya çıkmak-tadır. Anlamsal gelişmeleri sayesinde Türkçede kişi niteliğinin adlandırması Arna-vutçada kişi adlandırma geçmiştir. Bu sıfatlar Arnavutçada kullanılmak-tadır. Örnek: *kaba – budalla, marifetçi – hileqar, meraklı – sevdalli, shakaxhi – qyfyreksi, derdimen – halldup, maskara – edepsüz*. Bahsettiğimiz Arnavutça sözlüklerden seçtiğimiz örnekler görüleceği gibi daha çok konuşma dilinde kullanıllardır. Fakat edebi metinleri çevirdiğimizde bu sıfatlar mecaz anlamı daha güçlü ve güzel bir şekilde vermektedirler.

Bir Arnavut dilinin çalışmalarına göre Arnavutça Eşanlımlılar Sözlüğünde (Jani Thomai, Miço Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, *Fjalor Sinonimik i Gjuhës Shqipe* (2005)) aşağı yukarı sekiz yüzə yakın sözcük bulunmaktadır. Bu sözcükler birinci anlamda kullanılmaktalar. Eşanlımlı sözcük olarak bir Arnavutça sözcüğü karşılamaktadır. Bu sözcüklerin bir bölümünde Türkçe bir eşanlımlı sözcük vardır. Örn. *ahengxhi - sazexhi, batakçi - xhambaz (njeri - insan), bixhozçi - kumarxhi (burrë - adam), budalla - teveqel (njeri - insan), çapkën - shejtan (djalë - delikanlı), dallaveraxhi-xhambaz (njeri - insan), delenxhi-maskara (burrë - adam), llafazane (grua - kadın), muhabetçi (njeri - insan), batakçi (burrë - adam)* v.s.

Bunun dışında Türkçe unsurların ilavesiyle oluşan Arnavutça türemiş sözcükler de vardır. Bunların eşanlımlı sözcük bir Türkçe alıntısidir. Bu ilgi çekici bir kullanımıdır. Türkçe alıntı türemiş sözcüklerin eşanlımlıları Arnavutça Türkçe unsurlarla türemiş ya da bileşik bir sözcüktür. Arnavutça türemiş ya da bileşik sözcüklerin eşanlımlıları ise bir Türkçe unsuru ile türemiş ya da bileşik bir sözcüktür.

Bu bildiriyi hazırlamak üzere Jani Thomai, Miço Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, I. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe* (2005) ve Ali Dhrimo, Edmond Tupja, Eshref Ymeri, II. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe, Botim i Riveshtruar* (2007) sözlükten birkaç örnek seçtik. Secilen sözcükler Arnavutçada sıfat olarak kullanılan sözcüklerdir. Bu sözcüklerin Arnavutça sözlüklerde bulunduğu gibi büt-tün anımları ve kullanımlarıyla yazılmıştır.

İlk Türkçe Sözlük ve Arnavutça Eşanlımlılar Sözlüğünde birkaç örnek vere-rek, çalışmamızın yontemini açıklamayı istiyoruz. Bu yontemi açıklamak için dört sözcük seçtik.

soylu - 1. Doğuştan veya hükümdar buyruğuyla, bazı ayıralıklara sahip olan ve özel unvanlar taşıyan (kimse), asıl: "Soylu kişidir, iyi bir öğrenim görmüştür, zekidir, yeteneklidir." - N. Cumalı. 2. İyi tanınmış, köklü bir aileden gelen (kimse), necip, kızızade, asıl: "İzmir'in varlıklı ve soylu ailelerinden birinin tek erkek çocuğu."- T. Buğra iyi tanınmış, köklü bir aileden gelen (kimse), necip, kızızade, asıl, 3. saygı uyandıran, yükselik taşıyan: "Japonların soylu ve çetin savaşçılık guru-

runa, bu eğiliş ağır geldi." - F. R. Atay, 4. Soyu iyi nitelikli olan, iyi cins soydan gelen (at vb.). (s. 1798)

sojli - I. *bis.* *vjet.* 1. fisnik, 2. fisnik (s. 826), II. *i fisëm*, **sojnik**, *i sojshëm*, fisnik (s. 503)

Türkçe Sözlükte bu sözcüğü için dört anlam verilmektedir. Jani Thomai, Miço Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, I. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe* (2005) Sözlükte sadece iki anlam korumuştu. Ali Dhrimo, Edmond Tupja, Eshref Ymeri, II. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe, Botim i Riveshtruar* (2007) Sözlükte sadece asıl olan anlamı vardır.

meraklı - *sf.* 1. Her şeyi anlamak ve bilmek isteyen, mütecessis: "Büyük kapının önünde binlerce meraklı birikmişti." - H. Taner. 2. Bir şeye çok düşkün olan, sürekli onunla uğraşan: "Sedef ve gümüş kakmalı bıçaklara, revolverlere meraklıydı." - Y. K. Beyatlı; 3. Titiz: "Rakim Bey yaşılı, ak saçlı, temizlik meraklısı, temizlik mütehassisi bir adamdı." - A. Ş. Hisar; 4. Kendisini ilgilendirmeyen bir konuda bilgi sahibi olmaya çalışan kimse; 5. *hlk.* Kaygılı. (s. 1371)

meraklı - I. *bis.* *i kujdeshëm*, 2. *i dhënë* (s. 511), II. *bis.* *i dhënë*, *i përkushtuar*, *i dashuruar*, *bis.*

qejfli, *bis.* **sevdalli**, *bis.* sedërmadh, sedërqar, sedërtar, *i merakosur*, *i shqetësuar*, shpirttrazuar, dyshimtar, dyshues, *i pasigurt* (s. 285).

Türkçe Sözlükte bu sözcüğü için beş anlam verilmektedir. Jani Thomai, Miço Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, I. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe* (2005) Sözlükte sadece iki anlam korumuştu ve bunlar konuşma diline ait kullanımı. Ali Dhrimo, Edmond Tupja, Eshref Ymeri, II. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe, Botim i Riveshtruar* (2007) Sözlükte hemen hemen Türkçede olan bütün anamları verilmiştir. Hepsi konuşma dilinde kullanıldığı için sözlükte *bis.* kısaltması yazılmıştır. Aynı zamanda verilen eşanımların arasında Türkçe alıntı eşanımları da verilmiştir.

nazlı 1. Kolayca gönlü olmayan, kendini ağır satan, işveli, edalı: "Nazlı mı nazlı, süzüm süzüm süzülen bir kız çocuğu ydu." - T. Buğra. 2. Üstüne titrenilen, değer verilen, sevgili: "Ben çocukluğumdan beri gayet nazlı büyüdüm." - P. Safa. 3. Özén isteyen, nazik, 4. Sağlığını, dayanıklığını çabuk bitiren. (s. 1461)

nazeli - I. *bis.* nazeqar - sillet me naze, **nazemadh**, **nazetar**, **nazeli** *bis.* ojnatar, ojnak, pilipherdhë, buzëhollë, cenak (s. 540); **nazetar** - **nazeqar** II. **nazeli**, *shih* nazeqar, nazeqar = **nazeli**, shtinjak, buzëpërdredhur, ngrënëkeq, cenak, hajekeq, paoreks, buzëdredhur, buzëhollë (s. 310)

Türkçe Sözlükte bu sözcüğü için dört anlam verilmektedir. Jani Thomai, Miço Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, I. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe* (2005) Sözlükte sadece iki anlam korumuştu ve bunlar konuşma diline ait kulla-nimi. Ali Dhrimo, Edmond Tupja, Eshref Ymeri, II. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe, Botim i Riveshtruar* (2007) Sözlükte Arnavutça verilen eşanımları Türkçede olan bütün anamları içermektedir. Aynı zamanda verilen eşanlam-lıların arasında Türkçe alıntı unsurlarla oluşturulan Arnavutça eşanımları da verilmiştir.

sert - 1. Çizilmesi, kırılması, kesilmesi veya çiğnenmesi güç olan, pek, katı, yumuşak karşıtı; 2. Esnekliği az olan, kolayca eğilip bükülmeyen: "Tabakanın sert yaylı kapağını tak diye kapatıyor."- T. Buğra; katı, ters; Güçlü kuvvetli; Hırçın, öfkeli, hiddetli: "Zaten Atatürk'ün ne vakit öfkesine kapılarak herhangi bir kimseye karşı herhangi bir sert harekette bulunduğu kim hatırlar?"- Y. K. Karaosmanoğlu; 3. Kolay dayanılmayan, zor katlanılan, etkili, yumuşak karşıtı; 4. Güçlü kuvvetli: "Kapıyı kapadı, döndü, sert adımlarla ilerledi."- M. Ş. Esenadal; 5. Sarsıcı niteliği olan, çarpıcı, keskin, hafif karşıtı; 6. Bağışlaması, hoş Görüsü olmayan: "Birçokları beni dik ve sert olduğum için belki sevmiyordular."- M. Ş. Esenadal; 7. Gönül kırıcı, katı, ters: "... sarardı, dudakları titredi, ama adam sert bir davranışla kadehi kadının eline tutuşturdu." - H. E. Adivar; 8. *mec.* Hırçın, öfkeli, hiddetli, gönü'l kırıcı, 9. *mec.* Titizlikle uygulanan, sıkı. (s. 1737)

i (e) sertë - I. i fortë ně shije, ně tě pirë, ně tě nuhatur, *fig.* I paafrueshëm, idhnak, i vrazhdë, zemërak, i ashpér, *bis.* çifteli; i egér (kalë), i rreptë (vend, bukuri), i palakueshëm, i padrejtueshëm (tel), i papetëzueshëm, II. **i (e) sertë** *mb.1.* i ashpér, *mb. fig. 2.* i egér, *mb. 3.* i fortë, *mb. 4.* zemërak.

Türkçe Sözlükte bu sözcüğü için dokuz anlam verilmektedir. Jani Thomai, Miço Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, I. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe* (2005) Sözlükte sadece sıfat olarak anlamı ve iki mecazi anlamları korumuştı ve bunlar konuşma diline ait kullanımı. Bu sözcükte yapı değişikliği görülmektedir. Ali Dhrimo, Edmond Tupja, Eshref Ymeri, II. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe, Botim i Riveshtruar* (2007) Sözlükte sıfat olarak dort anlam verilmektedir.

Jani Thomai, Miço Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, I. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe* (2005) ve Ali Dhrimo, Edmond Tupja, Eshref Ymeri, II. *Fjalor Sinonimik i Gjuhes Shqipe, Botim i Riveshtruar* (2007) sözlükten birkaç örnek.

allçak – I. yoktur, II. *mb. bis. thjeshtligjërim, budall*, i metë.

qejfli - I. (Thomai, 2005) *qejf bis.* 1. dëfrim, zbavitje, argëtim, gaz, 2. kënaqësi, èndje, 3. dëshirë, 4 dëshirë, II.² *qejfli bis.* i dhënë pas diçkaje, vdes pér diçka, **meraklı**, llacaman tě ngrënash, *shih* gruar, cubar, *vjet. ashik; bis. bandill, ahengxhi.*

dushman - I. *bis.* 1. armik, 2. pushtues, *vjet.* Armik. II. *vjet. shih* armik (s. 91)

teknefes - I. *mb. bis.* astma, *mb. bis.* asmatik II. *vjet.* shpirrë, astmë, *shih* shpirraq, asmatik.

babaxhan - I. *bis.* i mirë dhe i dashur me tě tjerët, i urtë, nuk i bën keq askujt, nuk pérzihet ně punët e tě tjerëve, shpirtmirë, i padjallëzuar, II. shpirtmirë, zemërmirë, patëkeq, babëlok, babëlosh, tatëlosh, i leshtë, i sinqertë, i thjeshtë, i çiltër, *shih* i fuqishëm, i shëndetshëm, trim, i zoti.

tamahqar - I. *bis.* lakmitar, **tamahqarllëk**, *bis.* lakmi (s. 907), II. *bis.* lakmitar, lakkues, i pangopur, i pangishëm, makut, i babëzishëm, **tamahqarllëk** *bis.* babëzi, lakmi, pangopësi, makutëri (s. 578)

² Sözlükte kısaltmaları: *bis.* – konuşma dili, *fig.* – mecaz anlamı, *shih* – bakabilirsiniz, *keq.* – pejoratif anlamı, *thjeshtligj.* – sadece konuşma, *sharje* – sövmek, *vjet.* – arkaik sözcük, *mb.* – sıfat.

hajvan - I. *bis.* 1. kafshë, *fig. keq.* 2. barrë, 3. *thjeshtligj.sharje* gomar, *fig. thjeshtligj.* (s. 350), II. *bis.* kafshë, ngarkesë, *fig. bis.* i metë, i trashë. (s.153)

melhem - I. *fig. bis.* bar (s. 508), II. bar plagësh, *fig. ilaç*, ngushëllim, **balsam** (s. 283).

xhambaz - I. *keq.* 1. **dallaveraxhi**, 2. **batakçı**, *bis. keq. xhambazllék* - *bis. keq.* 1. **dallavere**, 2. mashtrim (1029), **dallaverexhi shih batakçı**, **dallavere shih batakçillék**, mashtrim (s. 661).

bejtexhi - I. 1. ai që bën bejte, bejtar, 2. vjet. poet, (s. 82) II. bejtexhi - bejtar (s. 28)

zavall - I. *bis.* 1. **hall**, 2. gjorë, e/mb (s. 1037), II. *bis.* **bela**, **hall**, shih i mjerë, i gjorë. i shkretë, fatkeq, fazi (s. 667)

hallexhi - I. *e/mb* hallemadh (s. 352), II. hallemadh, andrallemeddh, brengëmadhh, brengëshumë, halleshumë, hallezi, **kusureshumë**, mundimmadh, mun-diplotë, nevojtar, lotmadhh, shumëvaujtur, *bis.* **kusuremadhh**, **hallkeq**, **hallexhi** (s. 153-154)

muhabetçi / muhabetçeshë - I. *bis.* kuvendar, **muhabetqar** (s. 533), II. muhabetqar, *bis.* **muhabetshëm** (s. 303).

kumarxhi - I. *bis.* **bixhozçı** (s. 434), II. **bixhozçı** (s. 221)

xhevahir – I. 1. diamant, 2. brilant, 3. *fig.* shumë e çmuar, shumë e bukur, margaritar, 4. *fig.* njeri me zemër të mirë, flori (s. 1030), II. diamant, brilant, margaritar, gur i çmuar, *fig.* thesar, flori, *fig.* i shkëlqyer, i mrekullueshëm, i vlefshëm, i çmueshëm (s. 662)

teveqel – I. *bis. keq.* 1. **budalla**, 2. trashaman (s. 914), II. trashaman, i trashë nga mendja (s. 583)

xhymerc – I. *bis.* bujar (s. 1031), II. *vjet.* dorëdhënë, bujar, mikpritës.

nur – I. *bis.* i hijshëm (s. 576), **nursëz** *bis.* nurzi / nurzezë (s. 576), II. *bis.* fytyrë, dukë, hijeshi, bukuri, hir, pamje, hije, shkëlqim, dritë, *bis.* i hijshëm, i pashëm, i bukur (s. 336)

llokum – I. *mb. fig.* i butë (s. 482), II. suxhuk, dudë, lëndë plasëse, i butë, i majmë (mish qengji) (s. 263)

qerrata – I. *e/mb. bis.* njeri i zgjuar, i shkathët, por që dredhon, dredharak, i djallëzuar, dinak, tinëzar, *ligj.fol. shejtan*, *fig.përk. viran*, *fig.* 2. që sjell ngatërresa, **viran** (s. 750), II. *bis.* i shkathët, i djallëzuar, **velet**, *bis. viran*; dredha-rak, dinak, tinëzar, *fig. përk.* i zgjuar, i gjallë, i prapë, i keq, i dëmshëm (s. 447)

jaran – I. *vjet.* dashnor (s. 55), II. 1. **testembel**, kockë, mëzith, **shih** kyç i këmbës, 2. *vjet.* i dashur, **qejfli** (s. 14)

xhanan – I. *bis.* 1. zemërmirë, 2. i dashur, 3. dashuri (s. 1029), II. *bis.* i dashur, shpirtmirë, zemërmirë.

surrat – I. *bis.* 1. sharrje fytyrë, 2. dordolec, 3. *fig. vjet.* karnaval (s. 837), II. *keq. shih* turi fytyrë *fig.* zemërlig, njeri i keq, dordolec, surretër, surreta *vjet.* karnaval (s. 513)

merak - I. *bis.* dëshirë, *bis.* **gajle**, zekth, *bis.* *vjet.* **sevda**, tangë, ngjak, peng, kureshtje; lakmi, gjakim, *bis.* **qeder**, qederosje, **dert**, *krah.* zhol, shqetësim, *bis.* **kasavet**, **hall**; dashuri; kujdes; përkushtim, dyshim, frikë (për dikë) peng, gozhdë (s. 285), II. 1. *bis.* shqetësim, përgjegjësi, kujdes, brengë, **kasavet** *bis.* **gajle** *bis.* **qeder**, *bis.* **dert**, *bis.* **sevda**, *bis.* **sëkëlldi**, *bis.* 2. dashuri, 3. kureshtje, 4. frikë, dyshim, 5. *fig.* peng. (s. 511), II. *bis.* i kujdeshëm, 2. i dhënë pas diçkaje / dikujt (s. 511). **merakleshe** – *bis.* **qejfleshe**, **qejfli**

sheqer – I. i ëmbël (s. 846), II. *fig.* i ëmbël, mjaltë (s. 521)

damlla – I. *bis.* 1. *mjek* sëmundje, pikë, send *euf.* 2. fatkeqësi (s. 179), 2. *bis.* hemorragji cerebrale *fig.* gjëmë, *fig.* *bis.* i keq, i lig (s. 71)

edepsiz – I. *thjeshtligj. sharje* i pacipë (s. 237)

katran – I. 1. **zift**, pise, peshkve (s. 401), II. asfalt *krah*, **zift**, sharrje *bis.* shkrumë, sterrë, *bis.* i fëlliqur, i keq, *bis.* zemërlig, fatkeq, mjerë (s. 190)

filiz – I. 1. degë e re, e hollë e drejtë, bisk, biskonjë, bilashnjok, bilonjë, lastar, pip, pinjoll, vishkull, pinok, rrënjosjellë, njomëz, **fidan**, mitë, korthitë, fillak, fiskajë, fiskël, fregull, triskull, llaskonjë, llaskore, smat, smag, noshtër, 2. *fig.* pinjoll, 3. *fig.* i njomë. 4. *mb. fig.* i drejtë, **fidan**, lastar, bisk, biskonjë, pip, pipth, vishkullar, vishkull, fillak, pinjoll, fiskajë (s. 266), II. lastar, **fidan**, thithak, thithes, imshtak, stërpik, vishkull, *fig.* pinjoll, *fig.* i mitur, *fig.* shtathedhur. (s. 110-111)

llafazan – I. *bis.* fjalamani (s. 479), II. Yoktur.

vesves – I. *lig.* *folur bis.* që dyshon për çdo gjë, **vesveseli** (s. 993), II. dyshues, huqemadh, tekanjoz, *bis.* **vesveseli**, **huqli** (s. 638)

batakçi – I. *bis.* *keq.* T'ia hedh tjetrit, mashtrues, sharlatan, *vjet.* **kallpazan**, **xhambaz**, **batak** (s. 80), II. *bis.* mashtrues, **maskara**, **kallp**, **kallpazan**, **xhambaz**, **matrapaz**, kodosh, ndyrësirë, sharlatan, *fig.* **batak**, pleh, qelbësirë, *bis.* pizeveng, i poshtër, i fëlliqur, dorëfëlliqur (s. 27)

safi – I. *bis.* 1. i papërzier, 2. i pastër (s. 811), II. *bis.* i thjeshtë, i papërzier, i patrazuar (s. 490)

qyfyrexhi – I. *bis.* **shakatar** (s. 762), II. **qyfyremadh** (s. 454)

çirak – I. *bis.* shërbëtor (s. 374), II. *vjet.* shërbëtor (s. 167)

hyzmeqar – I. djalë që punon shegert, II. *fig.* *bis.* *keq.* shërbëtor, *mb. fig.* i keq (s. 164)

saraf – I. *vjet.* 1. që merrej me ndërrimin e monedhave, sekser, 2. *keq.* koprac (s. 813), II. tryezar, koprac, kurnac, dorërrudhur, dorështrënguar, shpirtvogël *krah.* sekser (s. 493)

hileqar – I. që bën hile, **hilemadh**, **hiletar**, bishtnues, dinak, anaç, *keq.* dredhues, **marifetçi** (s. 366), II. **hileqar** – dinak (s. 162)

dallkauk – I. *bis.* *keq.* dyfytyrësh (s. 178), II. *bis.* *keq.* lajkatar, *shih* i poshtër, hipokrit (s. 71)

kopuk – I. *thjeshtligj.sharje* horr (s. 420), II. *bis.* *keq.* horr, rrugaç, *bis.* xhagajdur (s. 208)

azat – I. *bis.* 1. i lirë, i shpenguar, i pafre, 2, i azdisur *bis.* (s. 61), II. *bis.* i çlirët (s. 17)

hasetçi – I. hasetçi *bis.* ziliqar (s. 358), II. ziliqar (s. 157)

inatçı – I. *bis.* që mban inat, **inatçor**, zemërak, gjakhidhur, gjakkeq, rrrembosur, mllefqar, 2. kokëfortë, **inatçor** – **inatçı** (s. 377), **inatçı**, **inatçor**, hidhënak, hidhtak, i hidhur, i gjakhidhur, gjakkeq, idhnak, idhnar, i **sertë**, zemërak, rrrembosur, gjaknxehtë **fig. piper**, spec, turispec, *bis.* naks, hakmarrës, *bis.* mllefqar, kokëfortë, i rrëmbyer, sedërmadh (s. 170)

jaran – I. *vjet. keq.* dashnor (s. 382), II. *vjet.* i dashur, shok, mik, jarane – shoqe, mike, jarani – dashuri, shoqëri, shaka (s. 173)

azgan – I. *bis.* 1. shtathedhur, 2. *fig.* i gjallë, i shkathët, trim, guximtar, i guximshëm, syapatrembur, II. shtatlartë, *shih* trim, i shkathët.

Başka örnekleri *duhanxhi*, *topall*, *ashik*, *sherrxhi*, *shejtan*, *pehlivan*, *fallxhi*, *fidan*, *bosh*, *surrat*, *çehre*, *biçimsüz*, *katil*, *kapadai*, *sakat*, *poterexhi*, *edepsiz*, *delenxhi*, *hajdut*, *deli*, *noksan*, *dembel*, *pis*, *zeher*, *marifetçi* v.s. Hepsi bu sözcükler Arnavutçada sıfat olarak (bazı isim olarak) kullanılmakta ve aynı zamanda Arnavutça sözcüklerin eşanlamlı sözcük olarak Arnavutça Eşanlamlılar Sözlüklerde yer almaktalar.

Sonuç olarak bugün Türkçe sözcüklerin özelliği onların konuşma dilinde kullanılıyor olmasıdır ve bu sözcükler anadili Arnavutça olan herkes tarafından bilinmektedir. Onlar günlük iletişimimin parçalarıdır. Sözcüklerin diğer kullanım alanlarına nazaran en çok günlük konuşma dilinde kullanıldıkları görülmektedir.

Bu sözcüklerin Arnavutça Eşanlamlılar Sözlüklerde yer almaları ve Arnavutça sözcüklerin eşanlamlı sözcük olarak kullanımları, hala bugünlerde bu sözcüklerin kullanımını açıklamaktadır ve Arnavutçanın çağrımlar paradigmاسını zen-ginlestirmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akademia e Shkecave. (1984). *Fjalori i gjuhës së sotme shqipe*. Tiranë.
2. Akademia e Shkencave. (2002). *Fjalori i shqipes së sotme*. Tiranë.
3. Bilgin, M. (2006). *Anlamdan Anlatma Türkçemiz*, Ankara.
4. Boretzky, N. (1975). *Der Turkische Einfluss auf das Albanische*, Teil 1.
5. Çabej, E. (1975). “Për një shtresim kronologjik të huazimeve turke të shqipes”, SF 4.
6. Demiraj, Sh. (2004). *Gjuhësi Ballkanike*, Tiranë.
7. Dhrimo, A. Tupja, E. Ymeri, E. (2007). “Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe” Tiranë.
8. Dizdari, T. (2007). “Fjalori i orientalizmave në gjuhën shqipe”, Tiranë.
9. Doğan, A. (2006). “Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi”, Ankara.
10. Doğan, A. (2006). “Türkçenin sözvarlığı”, Ankara.
11. Latifi, L. (2012). “Turqizmat dhe semantika e tyre në fjalorët e shqipes”, Tiranë.
12. Lloshi, Xh. (2005). “Stilistika e gjuhes shqipe dhe pragmatike”, Tiranë.
13. Meyer, G. (2007). “Fjalori etimologjik i gjuhës shqipe” Çabej Tiranë.
14. Samara, M. (1995). “Zhvillimet leksiko-semantike të turqizmave në gjuhën shqipe” SF, 1-4

15. TDK yayınları, (1998). Türkçe Sözlük I, II, İstanbul.
16. TDK yayınları, (2005). "Türkçe Sözlük", Ankara
17. Thomai, J. (2006). Leksikologjia e gjuhes shqipe, Gjuhesi, Tirana.
18. Thomai, J. Samara M. Shehu, H. Feka Th. (2005). "Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe" Tirana, ADSH

Ксемиле Абдиу (Албания)

О положительных и отрицательных коннотациях синонимических слов, заимствованных из турецкого языка, в словарях албанского языка

Резюме

Как известно, в каждом языке имеются синонимичные слова, но они не идентичны, а являются словами, близкими друг к другу по смыслу. В то же время, в зависимости от степени использования и продуктивности языка как письменного, количество новых абстрактных и конкретных понятий будет увеличиваться, тем самым увеличивая количество синонимов в этом языке. Известно, что турецкий язык богат синонимами. Синонимические слова имеют тонкие различия, и у каждого из них есть отдельная сфера использования.

Как известно, различные факторы способствовали обмену слов между языками. Турецкий язык оказал влияние на балканские языки. Исторически многие фонетические и морфологические элементы перешли из турецкого языка в албанский. Эти турецкие элементы вошли в албанский язык во времена Османской империи. Арабские и персидские слова также были заимствованы албанским языком посредством турецкого.

Турки принесли на Балканы новую культуру. С новыми культурой и образом жизни появились и новые понятия, которые наряду со множеством языковых показателей вошли в албанский и другие балканские языки. Со временем эти заимствованные слова получили новое внутреннее семантическое развитие. Данные заимствования обогатили лексику албанского языка и в то же время создали очень богатую систему синонимичных слов. Многие турецкие заимствования включены в албанские фразеологические выражения, пословицы и поговорки. Большое количество исследований было проведено в связи с турецкими заимствованными словами.

Целью данного исследования является анализ положительных и отрицательных коннотаций синонимических слов, заимствованных из турецкого языка и отраженных в словарях албанского языка, в особенности в «Словаре синонимов албанского языка». Как известно, в данных заимствованиях наблюдается новое внутреннее семантическое развитие. Эти заимствованные слова используются в албанском языке в положительном, отрицательном и нейтральном значениях. На основе «Словаря синонимов албанского языка» мы попытаемся установить соотношение между положительными и отрицательными значениями этих слов. Исследуя коннотации синонимичных слов, мы постараемся привести примеры из словарей и литературы турецкого и албанского языков.

Ключевые слова: смысл, коннотация, положительный, отрицательный, нейтральный.

Xhemile Abdiu (*Albania*)

On Positive and Negative Connotations of Synonyms, borrowed from the Turkish Language in the Albanian Dictionaries

Abstract

As it is known, there are synonyms in every language, but they are not identical. They are words closer in their meanings. At the same time, depending on the degree of use and productivity of the language, as in written one the number of new abstract and concrete concepts will increase as well as the number of synonyms in this language. The Turkish language is known to be rich in synonyms. Synonyms have very slight differences and each of them has its own area of usage.

As we know different factors led to exchange words between languages. The Turkish language influenced the Balkan languages. Historically many phonetic and morphological elements transformed from Turkish into Albanian. These Turkic elements entered the Albanian language during the rule of the Ottoman Empire. Words from the Arabic and Persian language were also borrowed in the Albanian language by means of the Turkish language.

The Turks brought a new culture to the Balkans. With these new culture and life style there appeared new concepts as well which entered the Albanian and other Balkan languages along with the most linguistic indicators. Within some period, these borrowings gained new internal semantic meanings. These borrowings enriched the basic vocabulary of the Albanian language and the same time, created a very rich system of synonymous words. Many Turkish borrowings are included into Albanian phraseological expressions, proverbs and sayings. Very many researches were done in connection with Turkish borrowings.

The aim of this paper is to analyze positive and negative connotations of synonyms borrowed from Turkish and used in the Dictionary of the Albanian Language, especially in "Albanian Dictionary of Synonyms ". As it is known, in the given borrowings a new internally semantic meaning can be observed. These borrowings are used in Albanian in positive, negative and neutral meanings. On the basis of Albanian Dictionary of Synonyms" we shall try to identify interrelations between positive and negative meanings of these words.

Studying connotations of synonyms we shall try to give examples from Turkish and Albanian Dictionaries and Literature.

Key words: *meaning, connotation, positive, negative, neutral.*
